

ARCHIVUM ANATOLICUM (ArAn)	12/2	2018	1-11
----------------------------	------	------	------

ESKİ ASURCA KAYNAKLARA GÖRE ASUR-ANADOLU İLİŞKİLERİNDE HAHHUM KRALLIĞI'NIN ÖNEMİ

İrfan ALBAYRAK*

ORCID: 0000-0002-0791-9584

Makale Bilgisi

Başvuru: 19 Kasım 2018

Kabul: 03 Aralık 2018

Article Info

Received: November 19, 2018

Accepted: December 03, 2018

Öz

Arkeolojik veriler Anadolu-Mezopotamya ilişkilerinin tarih öncesi devirlerden itibaren süre geldiğini göstermektedir. M.Ö. ±2500'lerden itibaren yazılı belgelere de yansıyan bu ilişkiler hem yoğunluk hem de çeşitlilik bakımından artan bir seyir izlemiştir. Bu konudaki ilk bilgilere Akad Devleti ve Yeni Sumer Çağı'ndan geriye kalan belgelerde rastlanmaktadır. Bu kapsamdaki tespitler genellikle eski Mezopotamya kentlerinde hüküm sürmüş yöneticilerin, askeri zaferlerini veya imar faaliyetlerini anlattıkları belgelere dayanır. Anadolu-Mezopotamya arasındaki ilişkilerin yoğun olarak belgelendiği asıl dönem, giderek artan bir karakterle Akad, Yeni Sumer, Asur, Babil ve Hitit Devleti zamanı şeklinde sıralanabilir. Bu çalışmada M.Ö. II. bin yılbaşlarından itibaren daha görünür bir merkez olarak ortaya çıkan Hahhum kenti ele alınacaktır. Bu krallık merkezinin Kültepe metinlerinde hangi bağlamda geçtiği üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kültepe, Hahhum, Çiviyazısı

* Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü, irfanalbayrak40@gmail.com

Abstract***The Importance of Hahhum Kingdom in the Relationships Between Assur and Anatolia According to the Old Assyrian Sources***

The archaeological results show that the relationships between Anatolia and Mesopotamia have been coming before the historical periods. These relationships, which were reflected in written documents from ± 2500s B.C., have increased in both intensity and diversity. The first information on this subject is found in the remaining documents from the Akad State and the New Sumer Age. The findings in this context are generally based on the texts of the kings who ruled in the ancient Mesopotamian cities, either in terms of military victories or reconstruction activities. The main period in which the relationships between Anatolia and Mesopotamia are documented intensively can be listed as the time of Akad, New Sumer, Assyria, Babylonia and Hittite State with an increasing character. In this study, Hahhum city, which emerged as an important center in the relationships of Anatolia and Mesopotamia, will be discussed. The role of this kingdom in commercial and political relationships will be emphasized as long as Kültepe documents allow.

Keywords: *Kültepe, Hahhum, Cuneiform*

Bilindiği üzere Anadolu-Mezopotamya ilişkilerinin geçmişi tarih öncesi devirlere kadar uzanmaktadır. Mezopotamya'nın çeşitli bölgelerinde yapılan kazılarda ortaya çıkarılan, özellikle volkanik camdan üretilmiş nesnelerin menşei olarak çoğunlukla Doğu Anadolu Bölgesi'nin gösterilmesi, bu iki bölge arasındaki irtibatın arkeolojik kanıtları olarak değerlendirilmektedir. Aynı şekilde, Mezopotamya'nın çeşitli kentlerindeki anıtsal yapıların mimarisinde kullanılan kerestenin de ekseriyetle Anadolu'dan ithal edildiği anlaşılmaktadır.

Yazılı belgeler çerçevesinde Anadolu-Mezopotamya ilişkilerini değerlendirmek gerekirse; bu konudaki ilk bilgilere Akad Devleti ve Yeni Sumer Çağı'ndan geriye kalan belgelerde rastlanmaktadır. Bu kapsamdaki tespitler genellikle eski Mezopotamya kentlerinde hüküm sürmüş yöneticilerin, ya askeri zaferlerini ya da imar faaliyetlerini anlattıkları metinlere dayanır. Aslında Anadolu-Mezopotamya arasındaki ilişkilerin yoğun olarak belgelendiği dönem, giderek artan bir karakterle Akad, Yeni Sumer, Asur, Babil ve Hitit Devletleri zamanı şeklinde sıralanabilir. Bu çalışmanın odak noktasını Anadolu-Mezopotamya ilişkilerinde özellikle M.Ö.

II. bin yılbaşlarından itibaren daha görünür bir merkez olarak ortaya çıkan Hahhum kenti ve metinlerde hangi bağlamda geçtiği oluşturmaktadır.

Hahhum Yer Adı Hakkında İlk Belgeler

Hahhum, günümüz Anadolu coğrafyasında yer alan ve adı yazılı kaynaklarda geçen en eski merkezlerden birisidir. Bu yer adı Sumerce, Akadca ve Hititçe metinlerde “Hahhum” veya “Hahha” şeklinde kaydedilmiştir. Çiviyazılı belgelerde Hahhum’dan ilk kez, doğuşu ve yaptıklarıyla efsanevi bir ün kazanan Akadlı Sargon’un Anadolu seferi bağlamında bahsedilir. Sargon’un bu seferi Anadolu ve Mezopotamya topraklarında öyle büyük bir etki yaratmıştır ki yaptıkları dilden dile aktarılarak efsaneleşmiş ve kendisinden yaklaşık dört yüz yıl sonra bir kahramanlık öyküsü olarak kayıtlara geçmiştir.¹ Sargon’un ardıllarından olan Naram-Sin döneminde de Hahhum kentinin adı Naram-Sin’e karşı oluşan koalisyon içinde yer alır. Bu merkezin adının, III. Ur döneminden kalan bir belgede yağ, yün ve çeşitli kumaş türleriyle bağlantılı olarak geçtiği görülür.²

Hahhum kent adı Yeni Sumer Çağından kalma (± M.Ö. 2100) bir metinde de kayıtlıdır. Bu çağın önemli şehir devletlerinden birisi olan Lagaş şehri ve idarecisi Gudea, söz konusu çağdan geriye kalan çok sayıda inşaat kitabesiyle öne çıkmaktadır. Gudea, bir metinde tanrısı Ningirsu’ya yaptırdığı tapınak ve süslemesi için çevreden getirttiği nesnelere sayarken, Hahhum Dağlarından ve Meluhha ülkesinden altın tozu getirttiğini şöyle dile getirmektedir:³

Gudea Statü B, VI:... ³³ku₃-gi sahar-ba ³⁴hur-sag Ha-hu-um-ta ³⁵im-ta-e-du(/ed₃) ³⁶šita₂ ur-sag-eš₅-a ³⁷mu-na-gar ³⁸ku₃-gi sahar-ba ³⁹kur Me-luh-ha-ta ⁴⁰im-ta-e-du(/ed₃) ⁴¹e₂-mar-uru₅-še₃ ⁴²mu-na-dim₂

³³⁻³⁷O Hahhum Dağlarından toz altını (cevher halinde) getirdi, (Ningirsu’nun) üç aslan başlı gürzünü kapladı. ³⁸⁻⁴²O Meluhha ülkesinden toz altını (cevher halinde) getirdi ve (onu Ningirsu’nun) sadağını yapmak için kullandı.”

Bu Sumerce pasaj Hahhum şehrinin, Mezopotamya’nın çeşitli kentlerinde hüküm süren idarecilerin, altın ithal ettikleri iki önemli merkezden

¹ Cahit Günbatti, “Kültepeden Akadlı Sargon’a ait Bir Tablet” *Archivum Anatolicum* 3 (1997): 146.

² Gojko Barjamovic, *A Historical Geography of Anatolia in the Old Assyrian Period* (Copenhagen: Museum Tusulanum Press, 2011), s. 105.

³ Dietz Otto Edzard, *Gudea And His Dynasty, The Royal Inscriptions of Mesopotamia Early Periods, Volume 3/1*. (Toronto: University of Toronto Press, 1997), 34.

biri ve dağlık bir bölgede olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca ithal edilen altının, toz veya işlenmemiş cevher halinde olması (*ku₃-gi sahar-ba* “toz altın, altın cevheri”) üzerinde durulması gereken bir bilgidir. Çünkü bu metinde geçen Hahhum şehri ile birazdan bahsedilecek Eski Samsat’ın eşitliği kabul edilirse, günümüzde Samsat çevresinde, ya bir altın madeni kaynağı bulunduğu ya da Hahhum kentinin söz konusu çağlarda, altın madenin cevher olarak alınıp satıldığı ve işlendiği önemli bir piyasaya sahip olduğu söylenebilir.

Barjamovic, Orlin’in bu bölgeye en yakın altın rezervlerinin Elazığ civarında olması ve Gudea’dan kalan yukarıda ilgili kısmı verilen belgedeki altınla ilgili bahis nedeniyle Hahhum’u Elazığ bölgesine yerleştirdiğini belirtmektedir.⁴ Söz konusu metinde geçen toz altın meselesiyle ilgili olarak; burada altının cevher olarak doğrudan dağlardan mı yoksa nehir yataklarındaki alüvyonlar içerisinde mi elde edildiği konusu belirsizdir. Bu bakımdan Fırat Nehri’nin veya bölgedeki diğer nehirlerden birinin taşıdığı alüvyonlar arasında altın madeni olup olmadığı ve eğer varsa bunları nehirlerin hangi bölgeden taşımaya başlayıp nerelerde depoladığı konusu da yer bilimcilerce ayrıca incelenmelidir. Çünkü böyle bir araştırmanın olası sonuçları, yazılı kaynaklarda Hahhum ile bağlantılı olarak geçen altının kaynağının dolayısıyla bu kentin yerinin tespit edilmesinde önemli bir ipucu verebilir.

Hahhum şehri, Sumerce metinlerden başlayarak Akadca, Babilce, Hititçe ve özellikle Eski Asurca kaynaklarda (Kültepe metinlerinde) adı sıkça geçen bir krallıktır. Kültepe metinlerinde bir merkezin adının çok geçmesi, o yerin kolayca lokalizasyonu yapılacağı anlamına gelmez. Çünkü Kültepe metinleri ağırlıklı ticari konulu olduğu için coğrafi tasvirler hakkında fazla bilgi vermezler ki bu durum lokalizasyon çalışmalarını oldukça güçleştirir.

Hahhum’un lokalizasyonu konusunda uzun yıllardan beri süre gelen farklı görüşler bulunmaktadır.⁵ Bu görüşler arasında Hahhum-Eski Samsat eşitliği son yıllarda ağırlık kazanmış görünmektedir. Eski Samsat günümüzde Adıyaman İli sınırları içinde yer alan ve şimdi Atatürk Barajı suları altında kalan ve tarihi oldukça gerilere giden bir yerleşim merkezidir. Bu konudaki görüşlerin bir kısmı Barjamovic tarafından şöyle aktarmıştır: Orlin’e göre Elazığ bölgesinde ve Eski Harput civarında⁶; Nashef’e göre Yukarı Fırat’ın

⁴ Barjamovic, *A Historical Geography*, 102.

⁵ Barjamovic, *A Historical Geography*, 102 vd.; Mario Liverani, “The Fire of Hahhum,” *Orient Antiquus (OrAnt)* 27, (1988): 165-172.

⁶ Louis Lawrence Orlin, *Assyrian Colonies in Cappadocia*, (Paris: Mouton the Hague 1970), 39.

batisında⁷; Liverani'ye göre Lidar Höyük⁸; Özgüç'e göre Samsat⁹; Forlanini'ye göre Samsat¹⁰; M.C. Astour'a göre Yukarı Huh/Hôh (Elazığ)¹¹; Barjamovic'e göre Timelkiya, Hurama, Badna ve Zalpa'ya yakın bir yerdir.¹² Hahhum-Asur arasındaki antlaşma metnini (Kt. 00/k 10) yayımlayan Günbattı'ya göre de burası Eski Samsat olmalıdır.¹³

M.Ö. II. binyıl başlarından itibaren bir krallık merkezi olduğu anlaşılan bu şehirde Asurlu tüccarların bir koloni kurdukları da metinlerde kayıtlıdır. Hahhum'un, Koloni Çağının ardından Hitit devrinde de önemini iyi koruyan bir kent olduğu belgelerden anlaşılmaktadır. Bilindiği üzere Orta ve Kuzey Anadolu'nun güçlü krallığı Hititler, güneye Hurri bölgesine ve Suriye'ye özel bir önem vermişlerdir. Dolayısıyla Hititler açısından Suriye'ye ulaşmak için aralarında Hahhum krallığının da bulunduğu Anadolu'nun güneyindeki güçlerin bertaraf edilmesi siyasi açıdan önemli bir stratejiydi.

Fırat nehrinin kıyısında yer alan Hahhum kentinin, Anadolu ile Mezopotamya arasında oldukça stratejik bir konuma sahip olduğu şüphesizdir. Anadolu'yu hammadde kaynağı ve pazar olarak değerlendiren Mezopotamya'nın siyasi otorite ve sivil girişimcileri açısından Fırat nehrinin geçilmesi hem politik hem de ekonomik bakımdan oldukça önemliydi. Hatta Fırat nehrini geçmek Anadolu ve Mezopotamya krallıkları için başlı başına bir başarı ve gurur ölçütüydü. Mesela Hitit kralı I. Hattuşili, kendisinden önce Fırat'ı sadece Akadlı Sargon'un geçebildiğini, ama onun Hahhum kentini tahrip etmediğini, oysa kendisinin Hahhum'u kahraman bir şekilde yendiğinden yıllıklarında şöyle bahsetmektedir:

“Ben büyük kral Tabarna Zippašna'ya gittim ve bir aslan gibi Hahhu kentinin (askerlerini) dağıtıp, Zippašna kentini yok ettim. Onların tanrılarını (heykellerini) Arinna'nın güneş tanrıçasına ithaf ettim. (Tekrar) Hahhu'ya gittim ve O (kral) Hahhu'da şehrin kapısında üç kez savaştı ve ben Hahhu'yu tahrip ettim. (Ganimet) mallarını şehrim Hatti'ye getirdim. [Dört/iki] altın yüklü araba, iki gümüş yatak (/ tahtirevan), altından bir masa, gümüşten bir

⁷ Khaled Nashef, *Die Orts-und Gewässernamen der altassyrischen Zeit*, (Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag, 1991), 47.

⁸ Liverani, “The Fire Of Hahhum,” 169.

⁹ Nimet Özgüç, *Samsat*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2009), 74.

¹⁰ Barjamovic, *A Historical Geography*, 103.

¹¹ Michael Czernichov Astour, “Overland Trade Roads in Ancient Western Asia” içinde *Civilizations of the Ancient Near East*, ed. Jack M. Sasson (New York: Simon & Schuster, 1995), 1409.

¹² Barjamovic, *A Historical Geography*, 104-105.

¹³ Cahit Günbattı, *Kültepe Kaniş Anadolu'da İlk Yazı İlk Belgeler*, (Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları 2017), 133, not 79.

masa ve Hahhu'nun tanrılarını (sembolize eden) gümüşten yapılmış bir ulla-boğasını, ön kısmı gümüşten bir gemiyi ben büyük kral Tabarna Hahhu'dan alıp güneş tanrısına sundum..... Hiç kimse büyük Fırat Nehrini geçemedi, büyük kral Tabarna yürüyerek geçti onu, ardından askerleri yürüyerek geçti. Sargon onu (Fırat'ı) geçmişti, Hahhu'nun askerlerini cezalandırmıştı ama Hahhu şehrine herhangi bir şey yapmayıp, şehri ateşe vermemişti, onun dumanını Fırtına tanrısına göstermemişti. Büyük kral Tabarna Haššu'nun kralını yendiği zaman, Hahhu'nun kralını ve Hahhu şehrini de yok etti ve onu (şehri) ateşe verip dumanını göğün fırtına tanrısına gösterdi. Ben Hahhu'nun kralını bir arabanın boyunduruğuna koştum.”¹⁴

Bu önemli metinden anlaşılıyor ki Hahhum kenti hem güney-doğudan gelip Anadolu içlerine geçecekler hem de Orta Anadolu'dan güney-doğuya incekler açısından oldukça önemli bir konuma sahipti. Hahhum'un Fırat nehrinin geçit verdiği bir yerde olduğu hem Eski Asurca hem de Hititçe belgelerden anlaşılmaktadır. Herhalde kentin bu özelliği, onu diğer komşularına göre bir taraftan ayrıcalıklı hale getiriyor ama diğer yünden de burayı ele geçirmek isteyen krallıkların iştahını kabartıyordu. Nitekim Orta Anadolu merkezli Hitit Devleti'nin yöneticileri güneye inmek için Hahhum'u ele geçirmenin çok önemli olduğunun farkındaydılar.

Çiviyazısının Anadolu'da kullanılmaya başlamasından itibaren Anadolu-Mezopotamya ilişkileri ve bu bağlamda Hahhum krallığından söz etmek gerekirse; bilindiği üzere M.Ö. II. binyıl başlarında çiviyazısı Asurlu tüccarlar tarafından Anadolu'ya getirilmiş ve Anadolu bu devirde yazıyla tanışmıştır. Eski Anadolu'nun Hitit öncesi önemli siyasi oluşumları olan Kaniš, Puruštatum, Hahhum, Hattuš ve Mama gibi önemli krallıkları hakkında ilk yazılı bilgilere de yine bu metinlerden ulaşılmaktadır.

Kültepe tabletleri, bu eski krallıklar arasında Hahhum krallığının, jeopolitik konumu nedeniyle diğerlerinden biraz ayrılarak önemli bir siyasi ve ekonomik merkez olduğuna işaret etmektedir. Ticari yolların doğal sebeplerle kesişme noktasında yer alan Hahhum Kültepe metinlerinde bir nehrin geçilmesi, kervanların buluşma noktası, malların değiş tokuşu, çeşitli kumaşların üretilmesi ve pazarlanması bağlamında geçmektedir. Ayrıca bu merkez bazı metinlerde kaliteli bitkisel yağ üretimi ile bağlantılı olarak kaydedilmiştir.

(CCT IV 18a)²³⁾..... ì.Giš a-na²⁴⁾ pì-ta'-šì-a lá i-šu lu re-eš₁₅-tám²⁵⁾ ša a-lim^{ki} lu re-eš₁₅-tám²⁶⁾ ša Ha-hi-im tá-ab-tám²⁷⁾ [š]a É.GAL^{lim} i-na a-lá-ki-kà²⁸⁾ a-na pì-ta-šì-a bi₄.lá-[a]m

¹⁴ Barjamovic, *A Historical Geography*, 101-102.

“....(burada) sürünmem¹ için bitkisel yağ (parfüm) yoktur. İster şehrin yüksek kaliteli (parfümünden) isterse saraya (layık) Hahhum’un yüksek kaliteli (parfümünden) sürünmem için gelişinde buraya getir.”

Asurlu tüccarlar arasındaki mektuplaşmalar Hahhum şehrinin Anadolu Asur arasındaki ekonomik ilişkilerdeki önemi hakkında ilginç bilgiler vermektedir. Bu bağlamda CCT IV 30a numaralı metinde önemli ayrıntılar vardır. Söz konusu belgede şunlar dile getirilmektedir:

(CCT IV 30a): ¹a-na ²İ-na-a qí-bi-ma ³um-ma E-lá-lí-ma iš-tù ⁴a-lí-kà-ni ⁵İ-dí-Ku-bu-um ⁶ù ELLAT-sú 10um ša Ha-hi-im ⁷ù a-na-ku a-na É.GAL^{lim} ⁸né-ta-na-li-ma ru-ba-ú ⁹ki-ma / i-ta-pu-lim / i-ta-na-p[u]=lu-ni-a-tí ¹⁰a-ma / me-eh-ra-at ¹¹ma-mì-tim ša [ú-bí]-lu-ni-a-tí-ni...

“¹⁻²İnnaya’ya söyle! Elali şöyle söylüyor: ²⁻⁷‘buraya gelişimden itibaren, İddi(n)-Kubum ve onun kervanındaki Hahhum’un on (kişilik) ekibi ile ben birkaç kez saraya çıktık ve krallar bizi (öylesine) cevapladılar. ⁸⁻⁹İşte onların, kârum’a duyurmak üzere bize getirdikleri yemin (antlaşma) metninin bir kopyası...”¹⁵

Yukarıda ilgili kısımları verilen iki Asurlu tüccar arasındaki bir yazışmada Hahhum kârum’undan çeşitli görevliler ve bazı tüccarların Hahhum sarayına çıktıkları ancak orada, sarayın ileri gelenlerinin antlaşma konusunda, kendilerine hep aynı şeyi söyledikleri, ama yine de önce antlaşmanın sağlandığı fakat sonradan kralın vazgeçtiği dile getirilmektedir. Dahası kralın bazı kanlı işlere bulaştığı ve tahtının çok da güvende olmadığı ima edilmektedir. Kültepe metinlerinde Hahhum şehrinin adı sıkça geçse de, hiçbir belgede kentin kralının ismi geçmemektedir. Dolayısıyla bu metinde antlaşmadan vazgeçen kralın kim olduğu da belli değildir. Yine bir başka belgede, (CCT IV, 42a)¹⁶ Hahhum’da bir ayaklanma olduğu bilgisi kayıtlıdır. Metnin ilgili satırlarında şöyle söylenmektedir:

....¹³šu-ma a-šé-e-im ¹⁴É.GAL^{lim} ¹⁵i-qá-bi₄-a-ku-nu-tí ¹⁶a-dí 10 u₄-me i-ta-pá-lá-šu ¹⁷um-ma a-tù-nu-ma ¹⁸ki-ma / i-na Ha-hi-im ¹⁹sí-hi-tù-ni a-ší-a-tí ²⁰a-dí u₄-[mì-im a-nim] ²¹ik-[kà-li]

“... Eğer saray size ašī’um (meselesini) sorarsa, 10 güne kadar onu cevaplayın! Siz şöyle (söyleyin): “Hahhum’da bir ayaklanma olduğundan, o (ašī’um) şimdiye kadar alıkonuldu.”

¹⁵ Sidney Smith, *Cuneiform Texts from Cappadocian Tablets in the British Museum Part IV* (London: British Museum, 1927).

¹⁶ Smith, *Cuneiform Texts from*, 42a.

Asur'dan hareket eden kervanların Fırat nehrini geçtikten sonra uğradıkları ilk merkez olan bu krallık muhtemelen nehrin iki yakasını da kendi kontrolü altında tutmaktaydı. Çünkü Asur Devletinin Hahhum krallığı ile yaptığı ticaret antlaşmasında, kervanların getirdiği malların nehirde geçirildiği esnada doğabilecek kayıplardan bütünüyle Hahhum Krallığının sorumlu olması, nehrin iki yakasının kontrolünün de bu kentin elinde olduğuna işaret sayılabilir. Bu öngörü doğru kabul edilirse, Hahhum'un ister Fırat Nehri'nin doğu kıyısında isterse batı kıyısında olsun önemli bir geçidi kendi sınırları içinde kontrol ettiği ortaya çıkmaktadır. Metnin bu konuyla ilgili satırlarında Asur tarafı Hahhum krallığına şöyle söylemektedir:

(Kt. 00/k 10)¹⁷: ...¹¹)ša [ha]-^rpi^r-ri-im / i-na sá-^rar^r-tim ú lá-mu-[t]im¹²)lá^r tú^r-ša-ha-za-ni-ma / i-[l]i-pá-am¹³)lá ú-^rta-bu-ú-ma / ú-^rnu^r-tám / lá ú-ha-lu-qú-ni¹⁴)i-li-pu-um / li-i^r-b[u-m]a / i-na na-ri-im¹⁵)SÁ.TU^e-ku-nu / ú ma-ti^r-ku-nu [m]i^r-ma hu-lu-qá-^rum¹⁶)ša i-ha-li-qú-ni / ^ra-dí^r-i / ^reb^r-li-im ú¹⁷)sá-ká-tim / ga-^ram-li^r-im / ^rú^r [m]i^r-ma šu-[um-š]u¹⁸)lu tú-ma-lá-a-n[i-x x x x] ^rx^r [x x]...

¹¹⁻¹³)Sahtekâr ve kötü bir göçebeye (Asurlu'nun yükünü taşıyan) bir gemiyi batırması ve yükünün zarar görmesi için talimat vermeyeceksiniz.
¹⁴⁻¹⁸)*(Eğer) sizin kırlık bölgenizde veya ülkenizin bir nehrinde bir gemi batarsa, kaybolacak malı, iğneden ipliğe kadar her şeyi tam olarak siz tazmin edeceksiniz.*"

Asurlu tüccarların, mallarını Anadolu'ya taşırken aslında birden çok güzergâh alternatifine sahip oldukları anlaşılmaktadır. Onların güzergâh tercihlerini belirleyen temel unsur, eğer Kaniş'e kadar geleceklerse, Fırat Nehrinin nereden geçilmesi konusuydu. İşte bu durumda Hahhum kenti öne çıkan bir eski Anadolu şehri ve krallığı olarak öne çıkmaktadır. Kervanların sıkça Hahhum üzerinden Anadolu içlerine geçişi tercih etmeleri, burada nehri geçmek için uygun bir geçidin olduğu ve güvenliğin yerel otoritelerce iyi sağlanmasıyla ilgili olmalıdır. Metinler gösteriyor ki burası yani Hahhum, adeta kervanların, ulakların ve tüccarların bir araya gelip, mesaj ve malların değişimini yaptıkları ve alacak ve borçlarını tahsil ettikleri bir buluşma ya da hesaplaşma noktası haline gelmiştir.

Bazı itinerar metinlerde, Hahhum'dan sonra kervanların uğradıkları şehirler sıralanırken Timelkiya-Şalahşuwa-Hurama ve Kaniş şeklinde bir güzergâh verilmektedir. C. Günbatı bu sıralı şehirlerin her birinde bir Asur kârumu olduğunu ve bu merkezlerin Elbistan ovasındaki höyükler

¹⁷ Cahit Günbatı, "Kültepe'den Bulunmuş İki Antlaşma Metni," *Bellekten* c.LXIX, sayı 69 (Aralık 2005): 773.

olabileceğine dikkat çekerek, buradaki höyüklerin oluşum sürecinin M.Ö. 4. binlere kadar uzandığı bilgisini aktarmaktadır.¹⁸

Kaniş'e ulaşmak için Asur'dan hareket eden kervanlar için ilk hedef Hahhum veya Zalpa oluyordu. Tarihi coğrafya üzerine önemli bir çalışması olan G. Barjamovic, kervanların Asur'dan Kaniş'e kadar olan seyahatlerinde, ara istasyonlarda ne kadar vergi ödediklerinden yola çıkarak Hahhum'un Asur-Kaniş arasındaki yolun üçte ikisi geçildiğinde ulaşılan bir merkez olduğunu söylemektedir. Ona göre Asur'dan Fırat'a kadar ± 500 km. ve Fırat'tan Kaniş'e ise en kısa yoldan ± 350 km. yol kat ediliyordu.¹⁹

Az önce bahsettiğimiz itinerar metinde²⁰ verilen Hahhum-Timelkiya-Şalahşuwa-Hurama-Kaniş rotasında adı geçen Hurama yer adını, C. Günbattı, aynı yerin Hititçe metinlerdeki Hurma ile bağlantısını da hatırlatarak, bu merkezin Afşin'in 10 km. kuzeyindeki Hurman (Yazıbelen) ile ses benzerliğine dikkat çekmektedir. C. Günbattı, burada günümüzde kalıntıları hale mevcut olan bir Ortaçağ kalesi olduğu ve 16. yüzyıl Maraş tahrir defterlerinde bu kaleden Karye-i Kale-i Hurman diye, Hurman nahiyesinden de "yol üzerinde bir derbent" şeklinde söz edildiğini belirtmektedir.²¹ Dolayısıyla Hahhum'u geçtikten sonra Elbistan ovasında bulunan bu yerlerin Kaniş'e ulaşmak için kervanların uğradıkları önemli merkezler oldukları anlaşılmaktadır.

Yine bir Kültepe metni Hahhum'un Asur Devleti için önemli bir konumda olduğunu göstermesi bakımından ilginç ifadeler içermektedir. Asur'un Anadolu'lu bir krallıkla yaptığı bir antlaşma metninin devamı olduğu tahmin edilen ve K. Hecker ve S. Çeçen'in birlikte yayınladıkları metnin ilgili satırları şöyledir:

(Kt. n/k 794)²²:...¹⁹*i-na e-li-tim* 12 GÍN.TA ²⁰AN.NA / *ta-lá-qé* / *i-na*
²¹*wa-ri-tí-im* 1 1/4 GÍN.TA KÙ.BABBAR ²²*i-na e-ma-ri-im* ²³*ki-ma a-bi-kà* / *ta-*
kà-al ²⁴*wa-at-ra-am* / *mì-ma* ²⁵*lá ta-lá-qé* / *šu-ma nu-ku-ur-tum* ²⁶*ma-a* / *e-*
lá-tum lá i-lá-kam ²⁷5 *ma-na* AN.NA *iš-tù* ²⁸*Ha-hi-im ú-šé-bu-lu-ni-ku-um*

"... yukarı (giden kervandan) 12'şer şeqel kalay alacaksın, aşağı (giden kervandan) eşek başına, babanın (yaptığı) gibi 1 ¼ şeqel gümüş yiyeceksin (alacaksın), daha fazla hiçbir şey almayacaksın. Eğer düşmanlık

¹⁸ Günbattı, *Kültepe Kaniş*, 102.

¹⁹ Barjamovic, *A Historical Geography*, 90.

²⁰ Barjamovic, *A Historical Geography*, 189-190.

²¹ Günbattı, *Kültepe Kaniş*, 103.

²² Salih Çeçen ve Karl Hecker "ina mātika eblum. Zu einem neuen Text zum Wegerecht," içinde, *Festschrift Für Wolfram Freiherrn von Soden zum 85. Geburtstag am 19. Juni 1993*, ed. Manfred Dietrich ve Oswald Loretz (Münster: Neukirchener Verlag, 1993)

(nedeniyle) gerçekten kervan gelmeyecek olursa, sana 5 mina kalayı Hahhum'dan ben yollayacağım."

Bu satırlardan da anlaşılıyor ki Hahhum Eski Asur Devleti için oldukça önemli ve dostça ilişkiler kurulması gereken bir Anadolu krallığı idi. Öyle ki kervanların hem Anadolu'ya girişinde hem de Anadolu'dan Asur'a dönüşünde kullandıkları önemli bir konumdaydı. Hatta güzergâh üzerindeki sıkıntılar nedeniyle kervanların, antlaşmanın tarafı olan ülkeden geçmemesi halinde, onların ihtiyaçları olan kalay madeninin Hahhum'dan gönderileceğinin belirtilmesi, Asur için Hahhum'un ne kadar önemli olduğuna ve Hahhum ile iyi ilişkiler sürdürmek istediği ile açıklanabilir.

Sonuç olarak; yazılı belgeler ışığında Hahhum krallığı ile ilgili özet olarak şunlar söylenebilir:

- 1) Hahhum Akad Devleti zamanından beri (M.Ö. ±2334) ismi yazılı belgelerde geçen önemli bir merkezdir.
- 2) Geçtiği metinlerde hem Fırat Nehri hem de dağlık bir bölgeyle ilişkili olarak geçmektedir.
- 3) Eski Asur Devletinin bu Anadolu krallığı ile bir ticari antlaşma yapmış olması bu kentin ekonomik ve siyasi önemini zaten yansıtan bir gelişmedir.
- 4) Hahhum, Eski Asur Devrinde, Asur şehrinde Kaniş'e hareket eden kervanlar için yol üzerinde uğrayıp, mal değişimi yaptıkları, bazı hesaplamalar ve çeşitli ticari konuları görüştükleri çok önemli bir istasyon olarak görünmektedir.
- 5) Hahhum Kentinin jeopolitik konumu, devirler ve kavimler değişse de uzun süre önemini korumasını sağlamıştır.
- 6) Büyük olasılıkla Eski Samsat olduğu öngörülen Hahhum'un kesin lokalizasyonu, Urfa, Kahramanmaraş ve Adıyaman bölgesinde devam eden kazıların vereceği materyal ve yapılacak yeni araştırmalar sonucunda daha da netleşecektir.

KAYNAKÇA

Astour, Michael Czernichov. "Overland Trade Roads in Ancient Western Asia" *Civilizations of the Ancient Near East*, ed. Jack M. Sasson, 1409. New York: Simon & Schuster, 1995.

Barjamovic, Gojko. *A Historical Geography of Anatolia in the Old Assyrian Period*. Copenhagen: Museum Tusculanum Press, 2011.

Çeçen, Salih ve Hecker Karl. "ina mātika eblum. Zu einem neuen Text zum Wegerecht," *Festschrift Für Wolfram Freiherrn von Soden zum 85. Geburtstag am 19. Juni 1993*, ed. Manfred Dietrich ve Oswald Loretz Münster: Neukirchener Verlag, 1993.

Edzard, Dietz Otto. *Gudea And His Dynasty, The Royal Inscriptions of Mesopotamia Early Periods, Volume 3/1*. Toronto: University of Toronto Press, 1997.

Günbattı, Cahit. "Kültepeden Akadlı Sargon'a ait Bir Tablet" *Archivum Anatolicum* 3 (1997) 146.

Günbattı, Cahit. "Kültepe'den Bulunmuş İki Antlaşma Metni," *Belleten* c.LXIX, 69 (Aralık 2005): 773.

Günbattı, Cahit. *Kültepe Kaniş Anadolu'da İlk Yazı İlk Belgeler*, Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları 2017.

Liverani, Mario. "The Fire of Hahhum" *Oriens Antiquus* (OrAnt) 27, (1988) 165-172.

Nashef, Khaled. *Die Orts-und Gewässernamen der altassyrischen Zeit*, (RGTC IV), Dr. Ludwig Reichert Verlag, Wiesbaden 1991.

Orlin, Louis Lawrence. *Assyrian Colonies in Cappadocia*. Paris: Printed in the Netherlands by Mouton - Co., Printers Hague, 1970.

Özgüç, Nimet. *Samsat*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2009.

Smith, Sidney, *Cuneiform Texts from Cappadocian Tablets in the British Museum Part IV*. London: British Museum, 1927.

